

arribarà a fer; ara bé, «el que no he fet ni faré mai és obra de creació en castellà. Abans aniria a collir papers» (p. 52). Igualment hi trobem les opinions dels interlocutors sobre algunes de les polèmiques lingüístiques de l'època com la discussió entre els models que encarnaven el català *light* i el català *heavy*, que consideren estèril i que caldria reconduir cap a un major ús de la llengua; o bé els atacs contra l'idioma per part del recentment creat Foro Babel. Per últim, traspuen a les cartes les opinions sobre la política que els envoltava: Arbonès era crític amb el règim a Argentina (els presidents Raúl Alfonsín o Carlos Menem) mentre que Clapés ho era amb la figura de Jordi Pujol.

El resultat final de l'edició dels dos epistolaris és, sens dubte, més que notable. I hi ajuda la presència d'un utilíssim índex onomàstic. Quant a l'anotació, imprescindible en aquesta mena de treballs, hi ha una evident disparitat de criteris entre els dos volums: mentre que la correspondència entre Arbonès i Parcerisas conté 376 notes, la d'Arbonès amb Clapés, en canvi, només en presenta 45. Per últim, voldríem remarcar la cura i la professionalitat amb què l'Editorial Punctum, en coedició amb el Grup d'Estudi de la Traducció Catalana Contemporània (GTCC), ha assumit el repte de publicar aquests epistolaris.

Epistolari Sebastià Juan Arbó - Joan Sales (1966-1982)

JORDI MALÉ

Universitat de Lleida
jmale@filcat.udl.cat

RAMIS (2018): Josep Miquel Ramis, *Epistolari Sebastià Juan Arbó - Joan Sales (1966-1982)*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat; «Textos i estudis de literatura catalana», 221.

En un article publicat al núm. 16-17 de *La Revista dels Llibres*, d'agost-setembre de 1926 (ps. 99-109), Jordi Rubió i Balaguer escrivia: «Avui comencem a tenir una aristocràcia d'editors. [...] Aquests homes són els qui, a casa nostra, han començat a desfer el tradicional tòpic de la incompatibilitat entre l'autor i l'editor, i mostren fins quin punt llur mútua col·laboració pot ésser fecunda, quan s'exercita en un ambient de sensibilitat desperta i encuriosida» (p. 100). El motiu de l'article, titulat «D'autors i editors», era la publicació recent d'una selecció de l'epistolari entre l'editor alemany Johann Friedrich Cotta (1764-1832) i alguns dels més importants escriptors de la seva època (*Briefe an Cotta*, Stuttgart-Berlín, 1925).

L'edició d'aquestes cartes va impulsar l'interès per l'estudi de les relacions entre autors i editors, com un element rellevant i gens negligible del sistema lite-

rari. I d'aleshores ençà la publicació d'epistolaris dels uns amb els altres ha anat creixent de forma progressiva. Dins la nostra literatura, Joan Sales ha estat un dels editors que darrerament més interès ha suscitat en aquest sentit. Al marge de les seves *Cartes a Màrius Torres* publicades per ell mateix el 1976, ha estat objecte de tres publicacions epistolars: l'any 2004 la Fundació Pere Coromines va publicar l'*Epistolari Joan Coromines & Joan Sales*, a cura de Josep Ferrer i Joan Pujadas; el 2008, Club Editor va donar a llum el volum *Cartes completes (1960-1983)*, a cura de Montserrat Casals, amb tota la correspondència entre Mercè Rodoreda i Sales; i ara apareix l'*Epistolari Sebastià Juan Arbó - Joan Sales (1966-1982)*, a cura de Josep Miquel Ramis.

A diferència de Sales, Sebastià Juan Arbó no és un personatge que hagi mescut gaire atenció per part dels crítics, tot i la seva indiscutible vàlua literària. Per això cal agrair a investigadors com Ramis el seu esforç per reivindicar i fer ressorgir l'autor de *Terres de l'Ebre*: d'una banda, amb la seva tesi doctoral *Auto-traducció i Sebastià Juan Arbó. El cas de Terres de l'Ebre* (2011, UPF); d'altra banda, coordinant el monogràfic del núm. 7 de la revista *Beceroles. Lletres de llengua i literatura* (2018), dedicat a l'escriptor de Sant Carles de la Ràpita; i ara, amb l'edició de les seves cartes amb Sales.

D'entrada, cal dir que aquest no és un gran epistolari. No ho és quantitativament: el volum inclou només 103 cartes entre Juan Arbó i Sales al llarg de setze anys, que contrasten, per exemple, amb les 567 de què consta l'esmentada correspondència entre l'editor i Mercè Rodoreda (que dura set anys més). I tampoc no ho és qualitativament, en el sentit que el ventall de temes que s'hi tracten, i la informació que aporten les cartes tant en relació amb tots dos escriptors com respecte a l'època, malgrat la seva rellevància tenen un abast limitat.

I, tanmateix, aquest epistolari resulta ser un document de gran interès. Si s'ha parlat de «la cuina de l'escriptura» —manllevant el títol del llibre de Daniel Casanys— per referir-se al procés de creació i redacció d'una obra literària, aquí es podria parlar de «la cuina de l'edició» d'una obra, perquè a través del gruix de les cartes entre Arbó i Sales esdevenim testimonis de totes les etapes per què passava un text original des del moment que sortia de les mans de l'autor fins que arribava a les llibreries en forma de volum. I això als anys seixanta, en què els mitjans de producció dels llibres eren completament diferents dels actuals i eren uns altres, doncs, els factors que integraven el procés a través del qual un text literari escrit per un autor (manuscrit o mecanoscrit) esdevenia finalment un producte de consum cultural, això és, un llibre que podia ser comprat i llegit per un públic lector. Amb el benentès que tots aquells factors de producció condicionaven el text original —el text escrit per l'autor—, fins al punt que el text final imprès podia contenir, respecte a l'original, modificacions, ja fossin lleus o substancials. I sense oblidar que bona part de les obres literàries de la nostra literatura de postguerra ha estat, en major o en menor mesura, el resultat d'un procés semblant.

La novel·la de Juan Arbó *L'espera* és l'obra a la «cocció» editorial de la qual assistim: des de la primera al·lusió que hi fa Arbó a la carta del 26 de maig de 1966

fins a la darrera de Sales en una carta del 21 d'agost de 1968 (deixant de banda alguna escadussera referència posterior), quan l'obra ja fa mesos que havia estat publicada pel Club Editor de Sales.

L'esment de la primera carta ens assabenta de la fase inicial que travessa el text un cop surt manuscrit de la mà de l'autor i, doncs, de la primera persona que intervé en el procés: el mecanògraf que passa el manuscrit a màquina. De fet, en són dos: la senyoreta Ametller i el senyor Morera. I aquí comencen les vicissituds de *L'espera* —títol ben premonitori—: el 26 de maig de 1966 Arbó ja tenia 150 folis passats a màquina i al novembre va acabar de lliurar l'obra sencera manuscrita a la mecanògrafa, però aquesta trigarà mesos a enllestir la feina; concretament, fins al juny de 1967, amb la consegüent desesperació de l'escriptor. Com que, a més, en revisar el mecanoscrit Arbó hi trobava errades, enviava els fulls amb més correccions —endimoniadament difícils d'entendre— a l'altre mecanògraf, que és amb qui acostumava a treballar i que vivia a Barcelona, perquè els tornés a picar.

No queda clar, d'altra banda, si és abans o després que el text sigui picat que intervé un altre actor en el procés d'edició: un corrector que Juan Arbó esmenta en la carta del 17 de setembre de 1967, amb qui, diu, «vaig barallar-me» i, «no obstant, em va influenciar» (p. 58-59).

Un cop la novel·la mecanografiada ha estat revisada per l'escriptor (que no ha deixat de fer correccions sobre els fulls picats), el següent pas és enviar-la a l'editor. Sales, sense encara llegir el text, de seguida el passa a la següent persona involucrada en el procés de producció del llibre: el linotipista. I la pressa obeïa a un altre factor del sistema literari: un premi al qual volien presentar la novel·la (tot i que al final desistiran de fer-ho per un canvi en les seves bases).

La feina del linotipista esdevé treballosa per les dificultats per entendre els fulls amb correccions d'Arbó. Mentrestant, intervé un nou agent en el procés: el mateix Sales, que, alhora que comprova la feina feta a la linotípia, reordena els fulls de l'original quan cal (que és força sovint), revisa el text de l'autor i sovint hi fa canvis per esmenar errors que hi detecta (per exemple, en els noms dels personatges, que a vegades canviaven). Arbó justifica el desgavell en l'original per les múltiples revisions que havia fet del text abans de lliurar-lo i el munt de canvis que hi havia introduït. La conseqüència van ser tot d'incongruències (de personatges, llocs i temps) que a ell li van passar per alt però que Sales anava detectant i mirant d'esmenar. Aquí comença la intervenció de l'editor en la composició de la novel·la, que serà motiu de controvèrsia amb l'autor.

La següent fase de la producció del llibre són les primeres proves, les galeres (on el text es mostra tot seguit). Sales, però, per evitar que Arbó hi faci més correccions, li diu que li enviarà directament les segones proves, les compaginades. I aquí intervé un nou actor del procés: el caixista, que és qui maqueta el text i l'encaixa en pàgines. Aquestes seran les proves que rebrà Arbó. I les que li provocaran un gran disgust en comprovar tots els canvis que Sales ha introduït al text, no sempre amb motiu d'esmenar-hi alguna incongruència. En les cartes dis-

cuteixen sobre algun d'aquests canvis. I també intercanvien comentaris sobre un altre dels factors que intervenien en el procés d'edició d'un llibre en aquella època i que en condicionava el contingut: la censura. Algunes referències històriques inserides en la novel·la feien patir Arbó.

Les noves correccions en les proves, moltes per desfer els canvis de Sales, comporten de nou la intervenció del linotipista i el caixista. I finalment arriba la següent fase de la producció: la impressió del llibre, que no es fa a Barcelona sinó a Esplugues de Llobregat, amb les dificultats de desplaçament que li comporta a Sales el fet d'anar-hi duent l'obra a trossos.

Després de l'impressor o premsista, han d'intervenir l'enquadernador i el gravador (que ha de fer el gravat de la sobrecoberta). En l'endemig, Sales i Arbó han treballat en el pròleg a quatre mans de la novel·la, han triat una foto per a la sobrecoberta i el text per a la faixa, i han fet arribar un capítol de l'obra a una de les poques revistes catalanes de l'època, *Tele/Estel*, per donar-ne un tast i fer-ne difusió —un altre element del sistema literari.

Finalment, el llibre veurà la llum el 3 o el 4 de gener de 1968. Però no s'acaba aquí el procés. D'entrada, Arbó escriurà a Sales el dia 5 expressant-li el seu profund desgust en començar a llegir el llibre i comprovar que no s'havien respectat la majoria de les seves esmenes (que desfeien les de Sales). Això ocasionarà l'intercanvi entre ells d'unes quantes cartes força extenses.

I encara manca una darrera fase del procés de producció del llibre: la seva distribució, que també resultarà difícil a l'hora de fer arribar els exemplars a les llibreries. En aquest moment és quan s'inicia la recepció de l'obra, de la qual Sales comenta alguns aspectes: des de l'encara reduït nombre de lectors catalans a finals dels anys seixanta, passant per la crisi econòmica del moment, fins a l'escassa repercussió que edicions com la de la novel·la tenien a la premsa de l'època.

De tot aquest procés, des que el text surt de les mans de l'autor fins que arriba a les del lector, dona compte l'epistolari Arbó-Sales.

L'edició que n'ha fet Josep Miquel Ramis inclou, a banda del breu pròleg d'Enric Gallén, una introducció relativament extensa en què situa tots dos autors —l'un com a escriptor i l'altre com a editor— i ressegueix i contextualitza els principals temes que apareixen en les cartes.

Respecte a l'edició dels textos epistolars, Ramis els acompanya d'algunes notes que resulten útils a l'hora d'aclarir alguna referència o explicar el context d'alguns fetes. Com també és útil l'índex onomàstic i conceptual, sempre d'agrair.

Quant als criteris de transcripció, al curador se li presentava una decisió difícil: en les cartes originals d'Arbó, autodidacte de mena —circumstància que el va fer patir tota la vida i que li generava inseguretats—, hi sovintegen les incorreccions, no sols ortogràfiques sinó també sintàctiques i lèxiques. Una opció hauria estat editar-les corregides, si més no quant a l'ortografia i la sintaxi. Una altra seria transcriure-les amb completa fidelitat. Ha optat, finalment, per copiar-les «tal com varen ser escrites originalment», tot respectant «la llengua dels escriptors», però, això sí, havent-ne «regularitzat l'ortografia per facilitar-ne la lectu-

ra». És una opció ben defensible. Ara: caldria tenir present que «la descua lingüística i estilística» que, segons remarca Ramis, es posa així de manifest amb relació a Arbó, és la d'uns textos que per a ell tenien un valor bàsicament utilitari i que en cap cas hauria cregut que, anys després, serien objecte d'edició.

Una edició que, com insinuàvem més amunt, paga molt la pena de llegir.

Bagatges literaris i identitat cultural

ORIOI IZQUIERDO

Universitat Ramon Llull

izquierdo@partal.cat

ESPINÓS & PICÓ (2017): Joaquim Espinós i Lliris Picó (eds.), *Literatura catalana contemporània: memòria, traducció i noves tecnologies*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans; «Treballs de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», 13.

Després de dues edicions celebrades a la seu de l'IEC a Barcelona, el maig del 2017 va tenir lloc a Alacant la tercera Jornada LitCat de grups d'investigació de literatura catalana contemporània. Aquest volum aplega les deu ponències que s'hi van presentar, en paraules de Joaquim Espinós, coordinador de l'edició amb Lliris Picó, com «una bona mostra de les línies d'investigació que estan duent-se a terme en els grups de recerca especialitzats» de bona part de les universitats dels Països Catalans.

Anna Perera Roura (UdG) presenta «El portal patrimoniliterari.cat, una cartografia literària dels Jocs Florals (1868-1939)». Les eines digitals canvien el panorama que ens envolta, i la recerca acadèmica no n'és una excepció: aquest portal aplega convenientment indexada la informació de què disposem sobre els Jocs Florals durant el període indicat. Parera en destaca que, «en un context globalitzat i hiperconnectat com el del segle XXI, és a través de la recuperació de la memòria, col·lectiva i local alhora, que podem entendre i valorar el nostre present històric i la nostra societat coetània». El portal deixa a la vista un aspecte significatiu de les relacions entre literatura i territori, i ho fa de tal manera que en endavant els investigadors d'arreu hi podran acudir. La socialització de la recerca és, probablement, el viratge clau que faciliten els recursos digitals.

Jordi Jané-Lligé (UAB) reflexiona sobre «La llengua literària en les traduccions de “La Cua de Palla” (1963-1970). A la recerca d'un model d'anàlisi». Es planteja si és gaire enfocada l'opinió general que ens hem format sobre la llengua d'aquesta col·lecció, vist que potser no es fonamenta prou «en una tria de textos justificada i que reflecteixi la variació existent». A partir de la màxima que tradu-